

УДК 37.04: 796.032-056.26

Шуба Л.В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПАРАЛІМПІЙЦІВ З УРАЖЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Робота присвячена теоретико-експериментальному дослідженню проблеми педагогічних умов організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

Розкрито суть організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців. Визначена необхідність урахування індивідуально-особистісних особливостей спортсменів-паралімпійців у організації процесу самовиховання. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови.

Ключові слова: педагогічні умови, спортсмени-паралімпійці, самовиховання, програма самовиховання.

Актуальність теми дослідження. Важко переоцінити гуманістичний сенс різноманітних спортивних змагань осіб з обмеженими можливостями. Вони дозволяють людям, з обмеженими можливостями, повернутися в суспільство. Сучасний спорт, на даному етапі розвитку є закономірним результатом пізнавальної діяльності людини. Спорт розглядають як багатofункціональне явище культури, сукупність матеріальних і духовних цінностей суспільства, вид і результат діяльності. Досягнення науки про спорт, методики підготовки спортсменів високої кваліфікації, використання її результатів в інших галузях – це сукупність духовних цінностей спорту. Залучення людей з обмеженими можливостями у спортивну діяльність має велике соціальне значення, як для такої людини, так і суспільства в цілому [3, 6, 9]. Методика спортивного тренування людей з обмеженими можливостями в Україні – відносно новий розділ науки. Особливу увагу потребує психолого-педагогічний аспект підготовки спортсменів-паралімпійців на всіх етапах. Як відомо, усі тренування відбуваються під контролем тренерського складу, але ще достатньо багато залежить від самого спортсмена-паралімпійця: його можливостей контролювати себе під час змагань, самостійно пізнавати свої можливості та ресурси, планувати свою діяльність, розподіляти час і багато іншого, від чого залежить успішність спортивної діяльності спортсмена-паралімпійця. Ці питання розглядаються в організації процесу самовиховання. Проблема самовиховання спортсменів-паралімпійців є досить актуальним питанням у педагогіці впродовж останнього часу [2, 3, 5, 6]. Удосконалення процесу самовиховання надає можливість спортсменам-паралімпійцям розкривати свій внутрішній потенціал, адекватно регулювати свій стан під час спортивно-змагальної діяльності, коли організм перебуває на максимальному рівні можливостей, бути гідними членами суспільства і робити значний внесок в його розвиток [1, 4, 8].

Аналізуючи наукову літературу відмічаємо, що проблемі організації процесу самовиховання велику увагу приділяло багато вчених у різні періоди розвитку педагогіки [2, 4, 9].

Однак, проаналізувавши різні підходи до феномену процесу самовиховання, ми виявили, що в педагогічній науці відсутні наукові дослідження процесу самовиховання та педагогічних умов спортсменів-паралімпійців.

Це посилюється необхідністю усунення *суперечностей*, які мають місце в освітній практиці, зокрема між: сучасними потребами суспільства до формування здорового способу життя та існуючою системою реалізації програми підготовки спортсменів-паралімпійців; потребою цілеспрямованої організації процесу самовиховання людей з особливими потребами та недостатньою розробленістю необхідного для цього науково-методичного забезпечення.

Тому, одним із нових підходів до розв'язання проблеми реалізації потенційних можливостей спортсменів-паралімпійців може стати організація процесу самовиховання та розробка й обґрунтування педагогічних умов, які включають в себе організацію способу життя та діяльності, спрямованої на досягнення життєвої мети та професійного самовдосконалення.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня наукова розробленість, об'єктивна потреба розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: "Педагогічні умови організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців".

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати педагогічні умови організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців та експериментально перевірити їх ефективність.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні **завдання**:

1. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних літературних джерел визначити стан висвітлення проблеми організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

2. Визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови, спрямовані на підвищення ефективності організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

3. Уточнити критерії, показники й рівні самовихованості спортсменів-паралімпійців під час занять спортивною діяльністю.

Об'єкт дослідження – процес самовиховання спортсменів-паралімпійців.

Предмет дослідження – педагогічні умови організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* визначено педагогічні умови і експериментально перевірено їх позитивний вплив на організацію процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців гральних видів спорту збірних команд України. Означені педагогічні умови дали змогу реалізувати індивідуальний, гуманістичний, андрогогічний і ресурсний підходи до організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців, сприяли самоствердженню і самовдосконаленню спортсменів-паралімпійців під час навчально-тренувальної діяльності та їх адекватної соціалізації у суспільному житті;

– *уточнено* поняття "організація самовиховання спортсменів-паралімпійців" як процес цілеспрямованої, свідомої, систематичної, планомірної, на початку за сторонньою допомогою, а потім самостійної, особистісно бажаної і важливої роботи особистості над собою з метою підвищення спортивної майстерності, удосконалення морально-вольових якостей, регуляції психоемоційного стану, самовдосконалення і самореалізації у спортивній діяльності та соціальному просторі;

– *подальшого розвитку і конкретизації* набули теоретико-методичні засади вдосконалення змісту, форм, методів і засобів організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців під час навчально-тренувальної діяльності у командах гральних видів спорту України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що педагогічні умови організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців пройшли перевірку і можуть бути реалізовані в роботі зі спортивними гральними командами, які мають спортсменів з обмеженими можливостями. Для забезпечення організації процесу самовиховання з урахуванням розроблених педагогічних умов спортсменів-паралімпійців підготовлено і впроваджено у навчально-тренувальний процес збірних паралімпійських команд України з футболу (дитячий церебральний параліч), волейболу (сидячі) і баскетболу (на візках). Ці дослідження нададуть можливість людям з особливими потребами переосмислити своє значення і роль у суспільстві, реалізувати свій потенціал та можливості як повноцінної особистості. Матеріали дослідження можуть бути використані під час спортивного відбору для створення команд із спортсменів з психофізичними вадами (як для дітей, так і для дорослих, ураховуючи індивідуальні особливості особистості), при підготовці спортсменів-паралімпійців до змагань у гральних видах спорту. Також можуть використовуватися при проведенні навчально-тренувальної діяльності на всіх етапах, особливо на етапі початкової спортивної підготовки, спортивної підготовки паралімпійських команд.

Спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку суспільства.

Самовиховання розглядається вченими як специфічна діяльність людини, яка має певну мету: удосконалення людиною власної особистості, більш повну самореалізацію у житті та професійній діяльності; зміст, тобто ті напрями, у яких здійснюється самовиховання (розумове, професійне, моральне, естетичне, фізичне, вольове), а також способи його здійснення (самопізнання, самоствавлення, саморегуляція).

Мета і завдання самовиховання обумовлюються вимогами суспільства і духовними потребами конкретної особистості, її прагненням до самореалізації у житті. У процесі самовиховання зовнішні вимоги з боку суспільства та соціального середовища за допомогою психологічних механізмів розвитку мотиваційної сфери особистості трансформуються у внутрішні регулятори її поведінки в діяльності та житті. Проблема самовиховання спортсменів-паралімпійців є досить актуальним питанням у педагогіці протягом останніх десятиліть. Це пов'язано із впливом різних чинників на розвиток суспільства, науки і діяльності людини.

Аналізуючи дослідження педагогічних умов процесу організації самовиховання спортсменів-паралімпійців, зроблено висновок, що різні дослідники мають багато точок зору на кількість і якість педагогічних умов, розглядаючи їх у контексті конкретного наукового дослідження. Певна педагогічна умова може бути зовнішньою та безпосередньо впливати на хід і організацію процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців, одночасно ця педагогічна умова стає внутрішньою та становить суттєву характеристику предмета дослідження. Педагогічні умови не мають однакових ознак універсальності та їх сукупність кожного разу відновлюється, доповнюється, уточнюється, розширюється і відповідає розв'язанню конкретної наукової проблеми.

На основі теоретичного аналізу особливостей організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців, узагальнення психолого-педагогічного досвіду та проведеного наукового дослідження відмічаємо, що ефективність організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців гральних видів спорту може бути забезпечена реалізацією таких педагогічних умов:

- 1) врахування специфіки життєдіяльності спортсменів-паралімпійців;
- 2) створення виховуючого середовища, що сприяє організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

Реалізація першої педагогічної умови – врахування специфіки життєдіяльності спортсменів-паралімпійців – пов'язана із аналізом поняття "життєдіяльність спортсменів-паралімпійців" вітчизняними та зарубіжними вченими, а також визначенням його впливу на молоду особистість, у контексті нашого дослідження – спортсменів-паралімпійців гральних видів спорту.

У словнику "життєдіяльність – внутрішня і зовнішня активність особистості в конкретних соціальних, соціально-психічних умовах". У контексті нашого дослідження, життєдіяльність ми будемо розглядати, як спортивну (професійну) діяльність, яка має свою специфіку і соціальне значення, і як життєву діяльність поза межами спорту. Діяльність кожної людини чи групи людей має свої особливості. До особливостей життєдіяльності спортсменів-паралімпійців відносимо: вікові та гендерні особливості; особливості особистості та функціонування організму людей, які мають ушкодження опорно-рухового апарату; особливості спортивної діяльності спортсменів-паралімпійців. Розглянемо детальніше вище надані особливості.

Урахування вікових і гендерних особливостей – надає можливість спиратися на ті зміни, які відбуваються у 20-30 років і впливають на подальший розвиток особистості. Гендерні особливості надають можливість більш детально спиратися на особливості психічної сфери людей певного віку.

Реалізація другої педагогічної умови – створення виховуючого середовища, що сприяє організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців – пов'язана із аналізом поняття "виховуюче середовище", а також визначенням його виховного впливу на особистість спортсмена-паралімпійця.

Виховну середу прийнято розглядати як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, що створюються в даному соціальному та просторово-предметному оточенні.

На значення середовища у вихованні вказують деякі вчені [2, 5, 6, 9] зазначаючи, що соціальне середовище є єдиним виховним чинником, воно здатне максимально впливати на розвиток особистості, якщо врахувати вікові особливості дитини. Середовище включає у себе як організацію самого простору, так і різні види діяльності, що здійснюються спортсменами-паралімпійцями і тренерами спортивних параолімпійських команд.

Означені педагогічні умови дають змогу реалізувати методологічні підходи до виховання: гуманістичний, індивідуальний, андрогогічний і ресурсний.

Для реалізації зазначених педагогічних умов використовувалися наступні методи організації процесу самовиховання: методи формування соціальної свідомості: переконання; навчання; лекції, бесіди; дискусії; приклад; метод проблематизації; метод зштовхування різних точок зору; метод аналізу соціальних ситуацій; методи організації діяльності і формування досвіду спортивної і соціальної поведінки: педагогічна вимога; вимога колективу; усвідомлення соціальної норми; привчання; вправи; доручення; створення виховних ситуацій; організація практичного досвіду спортивної і соціальної діяльності; переключення інтересів спортсменів-паралімпійців на соціально значимі вчинки; методи стимулювання діяльності й поведінки: змагання; похвала; покарання; створення ситуації успіху; метод демонстрації художніх фільмів; методи гри: імітація чи моделювання реальних чи уявних ситуацій; метод організації сюжетно-рольової, ділової гри.

Для формування діяльнісного компонента самовихованості спортсменів-паралімпійців застосовували методи, що давали змогу здійснювати аналіз і самоаналіз виховної і самовиховної діяльності спортсменів-паралімпійців, їх самоконтроль, саморегуляцію й осмислення власної діяльності при роботі над самовдосконаленням у спортивній і соціальній діяльності.

Доведено, що визначені педагогічні умови позитивно впливали на психоемоційний стан (зокрема, рівень тривожності). Так, динаміка рівня тривожності спортсменів-паралімпійців під час проведення програми мала значні зміни наприкінці дослідження:

- ситуативна тривожність – низький рівень 4,3 % (2 особи), середній рівень 93,5 % (43 особи), високий рівень 2,2 % (1 особа);
- особистісна тривожність – низький рівень 0 % (0 осіб), середній рівень 95,7 % (44 особи), високий рівень 4,3 % (2 особи);
- змагальна тривожність – низький рівень 4,3 % (2 особи), середній рівень 93,5 %, високий рівень 2,2 % (1 особа). Що значно відрізняється від результатів на початку дослідження.

Одночасна реалізація обох педагогічних умов в експериментальній групі забезпечила сформованість усіх компонентів самовихованості спортсменів-паралімпійців.

Узагальнення результатів теоретичного пошуку й експериментальної роботи дозволяють зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. На основі аналізу педагогічної, філософської, валеологічної та психологічної наукової літератури за метою дослідження було визначено стан питання щодо висвітлення проблеми організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців.

2. Визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців: урахування специфіки життєдіяльності спортсменів-паралімпійців; створення виховуючого середовища, що сприяє організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців, і реалізуються за допомогою відповідних методів і форм виховної та самовиховної роботи спортсменів-паралімпійців.

3. Уточнено критерії з показниками (ціннісно-мотиваційний, змістовний, процесуальний) та рівні (високий, достатній, елементарний) сформованості самовихованості спортсменів-паралімпійців, виявлено позитивні зміни в експериментальній групі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребують такі питання, як підготовка тренерського складу спортивних параолімпійських команд з різних видів спорту до впровадження педагогічних умов; урахування особливостей організації процесу самовиховання спортсменів-паралімпійців різних видів спорту під час навчально-тренувального процесу і виступу на змаганнях різного рівня.

Використані джерела

1. Ананкова І.П. Педагогіка : модульний курс. Навч. пос. / І.П. Ананкова, М.А. Байдан, О.А. Горчакова, В.М. Руссол. – Львів : "Новий світ – 2000", 2011. – 567 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : Сходження до духовності / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Бойчук Ю.Д. Валеологическое значение физической активности / Бойчук Ю. Д. // Актуальные проблемы физической культуры и спорта : Сб. научн. статей. – Чебоксары : Чувашск. гос. пед. ун-т, 2011. – С. 360-362.
4. Гончаренко М.С. Педагогічні аспекти валеологічної освіти. Актуальні проблеми оздоровчої фізичної культури, фізичної реабілітації та валеології у сучасному суспільстві / М.С. Гончаренко // Збірник наукових праць – Кіровоград, РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 1999. – 244 с.
5. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с
6. Ильин Е.П. Психология спорта / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 352 с.
7. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2004. – 940 с. – (9-е изд.).
8. Фіцула М.М. Педагогіка : Навч. посібн. для студентів вищих навчальних освіти / М.М. Фіцула. – К. : "Академія", 2001. – 528 с.
9. Шевчук В.І. Медико-соціальна експертиза хворих та інвалідів з патологією опорно-рухової системи / В.І. Шевчук, В.Ф. Філю, Л.В. Михайлівська. – Дніпропетровськ, "Поліграфіст", 1999. – 522 с.

Shuba L.V.

PEDAGOGICAL CONDITIONS ORGANIZATION OF TEACHING AND TRAINING PROCESS FOR PARALYMPICS WITH AFFECTION OF LOCOMOTOR SYSTEM

The article is devoted to theoretical and experimental researches of self-discipline organizational process for the Paralympic sportsmen based on pedagogical conditions.

There was revealed the essence of self-discipline organizational process for the Paralympic sportsmen. The necessity of taking into account the individual differences of the Paralympic sportsmen in the self-discipline organizational process was determined. Were given proofs and experimentally checked the structure of pedagogical conditions.

Key words: *Pedagogical conditions, the Paralympic sportsmen, program, self-discipline process.*

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013 р.